

Halsztackie cmentarzysko kultury łużyckiej w Świbiu

Monika Michnik

Halsztackie cmentarzysko kultury łużyckiej w Świbiu

Wydawca: Muzeum w Gliwicach

Dyrektor: Grzegorz Krawczyk

ul. Dolnych Wałów 8a

44-100 Gliwice

www.muzeum.gliwice.pl

Korekta:

Anna Zygmantowska

Projekt graficzny, skład:

Lechosław Węglorz

Autorzy fotografii:

Wojciech Turkowski, Lechosław Węglorz, Tomasz Purowski

Halsztackie cmentarzysko kultury łużyckiej na Śląsku

wystawa: 14 grudnia 2019 – 11 kwietnia 2020

Kurator: Monika Michnik

Muzeum w Gliwicach

Willa Caro, ul. Dolnych Wałów 8a

Województwo
Śląskie

Honorowy patronat
Marszałka Województwa Śląskiego
Jakuba Chęstowskiego

Organizatorem
Muzeum w Gliwicach
jest Miasto Gliwice

Partnerzy:

| Jedną z najważniejszych kolekcji Działu Archeologii Muzeum w Gliwicach stanowią zabytki pozyskane w trakcie trzydziestoletnich badań wykopaliskowych na cmentarzysku kultury łużyckiej w Świbiu. Niniejsza publikacja towarzysząca wystawie czasowej pt. „Halsztackie cmentarzyska kultury łużyckiej na Śląsku” ma na celu przybliżenie tego unikatowego stanowiska archeologicznego.

| Na niewielkiej piaszczystej wydmie porośniętej sosnowym lasem w okolicach wsi Świbie znajdowało się jedno z ciekawszych cmentarzysk kultury łużyckiej okresu halsztackiego odkrytych na obszarze Górnego Śląska. Nekropolia ta została przypadkowo odsłonięta w latach 30. XX w. w trakcie prac leśnych. Pierwsze badania wykopaliskowe przeprowadził w 1936 r. F. Pfützenreiter, odsłaniając dwa pochówki: ciałopalny i szkieletowy¹. Po 1945 r. stanowiskiem zainteresowali się archeolodzy z Muzeum w Gliwicach. W 1961 r. Anna Stankiewicz-Węgrzykowa rozpoczęła systematyczne badania archeologiczne, którymi kierowała do 1967 r. Od 1970 r. prace kontynuowała Halina Wojciechowska, która prowadziła je z niewielkimi przerwami do 1992 r.

¹ Dokumentację wraz z zabytkami przekazano do Górnos Śląskiego Muzeum Krajowego w Bytomiu, a wyniki badań opublikował F. Hufnagel w 1938 r. Na szczęście materiały, choć trochę zdekompletowane, przetrwały zawieruchę wojenną i nadal można je obejrzeć w bytomskim muzeum.

Tych 27 sezonów wykopaliskowych przyniosło niewątpliwie wielką satysfakcję z odkryć, ale też ze względu na niełatwe czasy, w których borykano się często z różnymi deficytami, wymagało olbrzymiej determinacji i trudnych przygotowań logistycznych. W prace archeologiczne zaangażowanych było tak wielu pracowników Muzeum i archeologów z innych ośrodków, że nie sposób wymienić wszystkich. Pośród nich chcemy przypomnieć Ingeborgę Wrzosek – ówczesną kierowniczkę pracowni konserwatorskiej, która nie tylko uczestniczyła bezpośrednio w badaniach terenowych, ale też wykonała olbrzymią pracę związaną z dokumentacją i rekonstrukcją znalezionych zabytków ceramicznych.

Badania wykopaliskowe przyniosły odkrycie rozległego cmentarzyska o powierzchni około 1 ha, usytuowanego na kulminacji i na południowym zboczu łagodnego wyniesienia. Na szczęście stanowisko nie zostało zniszczone ani w pradziejach (praktyki rabowania grobów przez współczesnych stwierdzono na łuzyckiej nekropolii w Przeczycach), ani później w trakcie prac leśnych. Było to tzw. cmentarzysko płaskie, czyli nieodznaczające się żadnymi konstrukcjami na powierzchni terenu. Wyróżniono na nim łącznie 576 grobów, głównie szkieletowych (490 grobów), w mniejszości ciałopalnych jamowych i popielnicowych (86 grobów). Ponadto odsłonięto dużą liczbę obiektów związanych z obrzędami funeralnymi (paleniska). Pozyskano również bogaty materiał zabytkowy (ponad 8000 sztuk²), w tym naczynia ceramiczne, zabytki brązowe, żelazne, ołowiane, szklane, kamienne i kościane, które pozwoliły określić czas użytkowania nekropolii na okres halszacki C (700–550 lat p.n.e.).

Wśród materiału zabytkowego największą część stanowią naczynia i ich fragmenty (około 60% zbioru), z których większość wyklejono i zrekonstruowano. Druga co do wielkości kolekcja to przedmioty metalowe (prawie 1600 sztuk), z których niewiele ponad 1000 sztuk to zabytki brązowe, 454 sztuki – zabytki żelazne i około

² W wyliczeniach pominięto liczny materiał krzemienisty znaleziony w trakcie odsłaniania pochówków, datowany wstępnie na mezolit. Część z tych zabytków została już opracowana i udostępniona w publikacji W. Kułaka.

40 przedmiotów wykonanych z ołowiu, niestety w większości zniszczonych. Na ich tle wyróżnia się kolekcja przedmiotów szklanych (jak dotąd największa w Polsce z tego okresu) – znaleziono prawie 1400 sztuk w postaci kolii z paciorków szklanych. Niezwykle cenną wartością naukową mają również zachowane fragmenty tekstyliów (nitek, tkanin).

Przez wiele lat stanowisko wymieniane było w różnych publikacjach i syntezach omawiających ten okres pradziejów. Obecnie przygotowana jest jego szczegółowa monografia, która obejmować będzie pełny wykaz obiektów i materiału zabytkowego. Weryfikacja wyników badań wykopaliskowych przeprowadzana jest na podstawie dokumentacji archiwalnej (dzienników badań i rysunków, niestety częściowo już zdekompletowanych, oraz nielicznych fotografii³). Wykonano już także część z niezbędnych analiz specjalistycznych, m.in. zabytków szklanych, tekstyliów, szczątków roślinnych oraz badania antropologiczne grobów ciałopalnych⁴.

Jedną z poważniejszych trudności, z jakimi borykano się w trakcie badań terenowych, było wyróżnienie jam grobowych na tle piaszczystej gleby, która powoduje rozkład substancji organicznych i prawie całkowity rozkład kości ludzkich. Zadanie to było tym trudniejsze, gdy jamom grobowym nie towarzyszyły konstrukcje obwarowań kamiennych ani wyposażenie grobowe. Z tego powodu liczba wyróżnionych grobów w trakcie opracowywania cmentarzyska uległa nieznacznej modyfikacji. Na tym etapie analizy wydaje się, że w sumie odsłonięto 574 groby: w tym 441 szkieletowych, 49 popielnicowych i 51 jamowych. W stosunku do 15 obiektów pierwotnie sklasyfikowanych jako pochówki szkieletowe można wysunąć wątpliwości,

³ Niestety część dostępnej dokumentacji rysunkowej i opisowej (głównie z pierwszych sezonów badań) zaginęła. Trudności interpretacyjne przy opracowywaniu katalogu sprawia także niezgodność pomiędzy zachowanymi opisami, inwentarzami muzealnymi zabytków a rysunkami z różnych poziomów eksploracji grobów.

⁴ Badania specjalistyczne zabytków szklanych przeprowadził Tomasz Purowski, tekstyliów – Joanna Słomska i Łukasz Antosik, szczątków roślinnych – Agata Sady, natomiast analizy antropologiczne 118 grobów ciałopalnych wykonały Barbara Szybowicz i Agata Hałaszk.

czy rzeczywiście były to groby. Z kolei dzięki przeprowadzonym badaniom antropologicznym stwierdzono dodatkowe pochówki ciałałpalne w grobach szkieletowych – 18 obiektów (wcześniej niewyróżnianych na tym stanowisku, ponieważ interpretowano je jako pozostałości palenisk zawierające kości zwierzęce). Kolejnych 10 grobów szkieletowych mogło być pierwotnie pochówkami birtualnymi, jednak zaginięcie materiału kostnego obecnie uniemożliwia takie stwierdzenie.

| Cmentarzyska należą do tych źródeł archeologicznych, poprzez które jesteśmy w stanie wejrzeć w świat wierzeń i obrzędowości kultur pradziejowych. Archeolodzy nie traktują ich tylko jako zbiór zespołów grobowych, ale jako miejsce specjalne – wybraną przez grupę ludzi przestrzeń, w której realizowało się sacrum. Spoglądając współcześnie na cmentarzyska pradziejowe, musimy ciągle pamiętać, że nasza wiedza o nich jest mocno okrojona i zamyka się przeważnie w sferze materialnych pozostałości (głównie związanych z konstrukcją i wyposażeniem grobu), natomiast sfera duchowości i rytuału (czyli wszystkich praktyk związanych ze śmiercią członka danej społeczności) jest często niedostępna dla naszego poznania. Prowadząc badania archeologiczne, odnajdujemy zatem odpowiedź na pytanie „jak?”, natomiast „dlaczego?” pozostaje polem do szerokich interpretacji.

Nekropolie birtualne z końca epoki brązu i wczesnej epoki żelaza to zjawisko wyjątkowe w skali kultury łużyckiej, pozwalające na zaobserwowanie wielu spostrzeżeń i wskazówek do rekonstrukcji świata obrzędowości łużyczan, prawie nieuchwytnych przy zwyczajowej kremacji zmarłych. Stanowiska te zlokalizowane na terenie pomiędzy Częstochową a Gliwicami wyróżnia – wśród typowych dla tej kultury wyłącznie ciałałpalnych cmentarzysk – współwystępowanie inhumacji i kremacji. Między innymi dało to podstawy do wydzielenia ich w odrębną grupę kulturową, która w terminologii archeologicznej występuje pod umowną nazwą podgrupa częstochowsko-gliwicka grupy górnośląsko-małopolskiej kultury łużyckiej.

Charakterystyczną cechą cmentarzyska, nieodbiegającą od innych nekropoli tej grupy był układ grobów na osi

północ–południe. Zmarły ułożony był na wznak w pozycji wyprostowanej, z rękami wzdłuż tułowia i głową skierowaną na północ (o czym można wnioskować na podstawie ułożenia darów grobowych). Tylko w dwóch przypadkach mamy do czynienia z orientacją odwrotną, czyli ułożeniem ciała zmarłego głową na południe, choć taka zasada była dominująca na innych nekropoliach. Po zachowanych fragmentach czaszek można wnioskować, że głowa była pochylona w kierunku wschodnim.

Ponadto nie stwierdzono na nim żadnych wewnętrznych podziałów, np. na strefy pochówków szkieletowych lub ciałałpalnych. Na całym obszarze cmentarza tylko w kilku przypadkach stwierdzono zniszczenie starszego grobu młodszym – co sugeruje, że musiały być one w jakiś sposób zaznaczane na powierzchni.

Prostokątne lub owalne jamy grobowe miały dookołone lub ułożone na dłuższych bokach obstawy kamienne wykonane z dostępnych w okolicy otoczków. Czasami przykrywano je dodatkowo nasypem kamiennym, w niektórych przypadkach spotykamy do trzech warstw bruku. Często ponad właściwym grobem znajdowane były naczynia (część celowo rozbita) oraz niewielkie paleniska (niekiedy ze spalonymi szczątkami zwierzęcymi) świadczące o odprawianiu ceremonii pogrzebowych. Tylko w kilku grobach stwierdzono występowanie wewnątrz jamy konstrukcji, bądź w postaci drewnianych podkładek⁵ (co sugerowałoby układanie zmarłego na drewnianych marach), bądź w jednym przypadku w postaci regularnego zaciemnienia po zbutwiałych belkach tworzących rodzaj skrzyni. W kilku grobach stwierdzono pozostałości belek sytuowanych głównie wzdłuż dłuższych krawędzi jam grobowych. W jednym przypadku obstawę grobu stanowiło rozbite naczynie wazowate, pieczęlowicie rozłożone wokół zmarłego.

⁵ Analizy botaniczne wykazały, że do ich wyrobu używano drewna dębowego. Z kolei w jednym z grobów znaleziono szczątki roślinne, które podczas wykopalisk określono jako pozostałości (destrukty) podkładki drewnianej, jednak w trakcie analizy stwierdzono, że było to skupisko wysuszonego, zmineralizowanego mchu lub słomy, które być może stanowiły dodatkową wyściółkę pod drewnianą konstrukcją mar.

Wśród grobów ciałopalnych wyróżniono popielnicowe, w których przepalone kości wsypany do naczyń, tzw. popielnic (najczęściej garnków, rzadziej naczyń wazowatych czy mis), oraz groby, w których spalone kości wsypany wprost do jamy lub do pojemników organicznych (te się nie zachowały). W niektórych grobach ciałopalnych stwierdzono naśladownictwo pochówków szkieletowych, gdy spalone kości rozsypywano do jamy z zachowaniem porządku anatomicznego. Pochówki te były znacznie słabiej wyposażone w dary niż groby szkieletowe, zarówno naczynia, jak i wyroby metalowe (te w większości noszą ślady przepalenia).

Odkryte groby były miejscem pochówku zarówno dzieci, jak i dorosłych. Niestety brak materiału kostnego z grobów szkieletowych nie pozwala nam na dokładne analizy wieku i płci pochowanych w nich osób. Tylko na podstawie wielkości zachowanych jam można przypuszczać, dla kogo były przeznaczone. W ten sposób wydzielono prawie 100 grobów dziecięcych (zarówno szkieletowych, jak i ciałopalnych). Oczywiście ich liczba nie odpowiada pierwotnej proporcji zgonów dzieci w obrębie społeczności użytkującej to cmentarzysko.

Na stanowisku zdecydowanie dominują groby pojedyncze, jednak spotkano kilka wyjątków, które można interpretować jako groby zbiorowe. Są to nieliczne przypadki, gdzie mamy do czynienia z jamami przylegającymi do siebie (np. groby 147, 151, 152), dodatkowo nakrytymi jednym płaszczem kamieni, co sugerowałoby pochówek rodzinny. W przypadku 5 pochówków ciałopalnych ujawniono wspólną kremację i następnie złożenie w jamie lub popielnicy szczątków małych dzieci (przeważnie niemowląt) razem z młodymi kobietami lub starszym mężczyzną, a także wspólny pochówek kobiety i mężczyzny. Interesującym problemem badawczym jest również współwystępowanie w grobach szkieletowych pochówków ciałopalnych, zarówno jamowych, jak i – choć rzadziej – popielnicowych. Wydaje się, że mogły to być osoby spokrewnione ze sobą albo zmarłe w tym samym okresie.

Darami grobowymi były najczęściej naczynia ceramiczne, które układano za głową zmarłego w typowym dla tej grupy zestawie: garnek, misa i czerpak ustawione obok siebie,

czasem po kilka sztuk. Występują też inne typy naczyń: talerze krążkowe, naczynia wazowate, czarki umieszczane najczęściej ponad właściwą jamą grobową. Znalezione także naczynia o formach rzadko spotykanych w inwentarzach tej grupy, jak naczynia piętrowe, grafitowane czy malowane. Część naczyń ma różnorodne zdobienia w postaci listew plastycznych, guzków, dołków paznokciowych lub rozbudowane wątki ornamentów rytych umieszczanych na zewnątrz lub w środku. Z wyrobów metalowych dominują ozdoby, rzadziej spotykamy narzędzia, a bardzo rzadko broń. Oczywiście wybór tych przedmiotów miał intencjonalne znaczenie podyktowane rytuałem i pośrednio uwarunkowane podziałem na płeć, wiekiem zmarłego oraz jego pozycją społeczną.

Zachowany przy pochówkach szkieletowych układ przedmiotów metalowych pozwala zrekonstruować elementy ubioru ceremonialnego tej społeczności. Ozdoby głowy stanowiły głównie diademy wykonane z guziczek brązowych, wyjątkowo ołowianych, które były naszywane czasem w dwóch rzędach na opaskę wykonaną z tkaniny. Najczęściej na wysokości skroni przyczepiano do niej zawieszki wykonane z kilku zwojów drutu brązowego. Na szyję nakładano naszyjniki brązowe, rzadziej żelazne, oraz kolie z paciorków szklanych. Szaty spinane były szpilami z brązu i żelaza z różnie ukształtowanymi główkami. Ozdoby rąk stanowiły bransolety, bardzo rzadko pierścienki, a nóg – nagolenniki. Znajdowane były też elementy pasów skórzanych z zachowanymi klamrami żelaznymi lub brązowymi.

Sporadycznie zmarłym wkładano do grobu także narzędzia: brązowe i żelazne noże, żelazne sierpy i siekierki (w dwóch typach – z tulejką typu łużyckiego lub płaskie z bocznymi wyrostkami typu wschodnioalpejskiego), kamienne toporki i – bardzo rzadko – elementy uzbrojenia, jak żelazne groty włóczni czy brązowy grocik strzały.

W trakcie prac terenowych pozyskano również liczne pozostałości tkanin oraz innych wyrobów włókienniczych – jest to obecnie największy zbiór tego typu znalezisk pochodzących z polskich stanowisk z wczesnej epoki żelaza. Większość z nich to fragmenty tkanin, plecionek, sznurków i nici wykonanych z wełny owczej oraz surow-

ców roślinnych, które przetrwały na ułamkach kości ludzkich, drewnianych podkładkach oraz przy wyrobach metalowych. Spośród odkrytych wyrobów włókienniczych wyróżniono fragmenty ubrań, pasków oraz ozdób głowy, takich jak diademy i przepaski czołowe. Wskazuje to, że zmarli pochowani w grobach szkieletowych mieli kompletny strój, prawdopodobnie ceremonialny. Dodatkowo wytypowano też tekstylia, które można uznać za pozostałości tkanin służących do zabezpieczenia zwłok, np. całunów czy chust.

Tylko w kilku grobach stwierdzono występowanie szczątków zwierząt wkładanych zapewne w charakterze darów. W przypadku dwóch grobów prawdopodobnie mamy do czynienia z czystymi pochówkami zwierzęcymi. Dopiero przeprowadzone w przyszłości badania być może pozwolą nam określić, jakie gatunki zwierząt towarzyszyły zmarłym.

Ze względu na charakter stanowiska przetrwały tu również specyficzne zespoły szczątków roślinnych. Z grobów ciepłopalnych pozyskano węgle drzewne będące najprawdopodobniej pozostałościami stosów, natomiast w grobach szkieletowych zachowały się zmineralizowane fragmenty dębowych podkładek, na których układano dary grobowe w postaci ozdób. Analiza węgla drzewnych z pochówków ciepłopalnych pozwala na wysunięcie wniosków, iż drewnem najczęściej używanym podczas obrządku pogrzebowego była sosna zwyczajna. Poza tym stwierdzono pozostałości dębu, brzozy, olszy i jesionu wyniosłego. Odnotowano również szczątki wiązu, jodły pospolitej i świerka pospolitego lub modrzewia. Jako pojedyncze znaleziska występowały węgle należące prawdopodobnie do klonu oraz topoli.

| Cmentarzysko w Świbiu wyróżnia ilość i różnorodność asortymentu zabytków, a także występowanie obok przedmiotów o proveniencji miejscowej – zabytków ekskluzywnych, często importowanych. Część z nich oddziaływanie grupy śląskiej kultury łużyckiej (np. ceramika malowana, ornamentyka naczyń), terenów wschodniohalsztackich lub północnoitalskich (płaskie siekierki żelazne, paciorki szklane) oraz panońskich (zapinka harfowata). Te wszystkie cechy czynią to cmentarzysko

niezwykle ważnym dla badań nad kulturą łużycką na Górnym Śląsku, tym bardziej że wydaje się zasadne przesunięcie jego datowania na halsztat D, czyli około 100 lat dłużej, niż pierwotnie zakładano.

Pomimo 30 lat, które minęły od zakończenia badań na tym stanowisku, nadal brakuje odpowiedzi na zasadnicze pytanie: co stanowiło podstawę bogactwa tej społeczności i ekwiwalent wymiany towarowej, dzięki której posiadali tyle przedmiotów ekskluzywnych, pochodzących z różnych regionów Europy.

| Wybrana literatura

Antosik Ł., Słomska J., 2016, *Analiza technologiczna i surowcowa tekstyliów z cmentarzyska w Świbiu, pow. gliwicki, woj. śląskie, st. 16*, opracowanie w archiwum Działu Archeologii Muzeum w Gliwicach.

Błaszczuk W., 1965, *Cmentarzysko kultury łużyckiej w Częstochowie-Rakowie*, Rocznik Muzeum w Częstochowie, t. 1, s. 25–224.

Bukowski Z., 1992, *Niektóre szczegóły obrządku grzebalnego w świetle badań cmentarzysk berytualnych kultury łużyckiej na Górnym Śląsku*, „Archeologia Polski”, t. XXXVII, z. 1–2, s. 57–88.

Dziuban H., 1967, *Wyniki tegorocznych badań archeologicznych w Świbiu, pow. Gliwice*, „Zeszyty Gliwickie”, t. 5, s. 180–182.

Foltyn E.M., Foltyn E., 2012, *Ziemia Górnego Śląska od epoki kamienia do wczesnego średniowiecza*, Katowice.

Galasińska-Hrebendowa W., 1989, *Materiały z cmentarzyska kultury łużyckiej w Będzinie-Łagiszy*, Rocznik Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu, Archeologia, z. 12.

Hałaszkó A., 2007, *Analiza antropologiczna materiału kostnego pochodzącego z miejscowości Świbie stan. 16 i stan. 4*, opracowanie w archiwum Działu Archeologii Muzeum w Gliwicach.

Hufnagel F., 1938, *Ein früheisenzeitliches Grab mit Nachbestattung*, „Altschlesische Blätter”, t. 13, s. 178–181.

Kowalczyk-Matys P., 2017, *Obrządek pogrzebowy w grupie górnośląsko-małopolskiej kultury łużyckiej jako materialny obraz kultury duchowej i przemian społecznych*, „Młoda Muzeologia”, t. II, s. 24–39.

Kułał W., 2006, *Materiały krzemienne ze stanowiska Świbie 16, pow. Gliwice (badania z lat 1961–1965)*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne”, t. 48, s. 87–94.

Purowski T., 2016, *Sprawozdanie z badań fizykochemicznych tworzyw szklanych odkrytych na cmentarzysku ludności kultury łużyckiej w Świbiu*, opracowanie w archiwum Działu Archeologii Muzeum w Gliwicach.

Sady A., 2012, *Wstępna analiza pozostałości drewna na berytualnym cmentarzysku w Świbiu (stan. 16)*, opracowanie w archiwum Działu Archeologii Muzeum w Gliwicach.

Stankiewicz-Węgrzykówa A., 1965, *Badania archeologiczne na cmentarzysku kultury łużyckiej w Świbiu, pow. Gliwice w 1964 r.*, Biuletyn Śląskiego Instytutu Naukowego w Katowicach, nr 57, s. 35–38.

Szybowicz B., 2004, *Analiza antropologiczna przepalonych szczątków kostnych z cmentarzyska kultury łużyckiej w Świbiu, stan. 16, pow. Gliwice*, opracowanie w archiwum Działu Archeologii Muzeum w Gliwicach.

Szydłówska E., 1974, *Ze studiów nad cmentarzyskami berytualnymi z przewagą grobów szkieletowych w kulturze łużyckiej*, „Przegląd Archeologiczny”, t. 22, s. 151–172.

Wojciechowska H., 1996, *Świbie, woj. katowickie, cmentarzysko kultury łużyckiej z okresu halsztackiego*, w: Chochorowski J. (red.), *Problemy epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Europie Środkowej. Księga jubileuszowa poświęcona Markowi Gedłowi*, Kraków, s. 513–523 (tu dostępna cała literatura dotycząca stanowiska).

Garnek, misa i czerpak – typowy zestaw naczyń umieszczany za głową zmarłego grób 216

Naczynie wazowate grób 271

Czarka i czerpak grafitowany grób 496, 403

Misa
grób 311

Amforka
grób 196

Czerpak
grób 178

Naczynie wazowate
grób 194

Czerpak malowany
grób 548

Misa malowana
grób 526

Czerpak malowany
grób 546

Naczynia piętrowe
groby 313, 527

Rożek do picia?
grób 529

Gliniana grzechotka
grób 217

Naczynia miniaturowe
groby 117, 417, 527, 312

Guziczki miseczkowate, kółko, zawieszka binoklowata
groby 344, 241

Ozdoba łańcuchowata
grób 53

Diadem z krążków ołowianych, detal
grób 559

Zawieszka kościana
grób 543

Kolia z paciorków szklwionych
grób 402

Naszyjnik z paciorków szklwionych, bursztynowego, skrętów brązowych i kótek żelaznych
grób 182

Kolia z paciorków szklwionych i bursztynowego
grób 146

Kolia z paciorków szklanych rozdzielonych paciorkiem gwiaździstym grób 102

Brązowa zapinka harfowata grób 102

Zamknięty naszyjnik brązowy
grób 574

Naszyjnik brązowy tordowany
grób 217

Zestaw szpil brązowych
groby 125, 177, 480, 20, 328, 77

Żelazna szpila z tarczką spiralną
grób 549

Brązowa bransoleta zwojowa
grób 124

Otwarta bransoleta brązowa
grób 574

Pierścionek żelazny
grób 279

Brązowe nagołenniki
grób 575

Pierścionek brązowy
grób 290

Brązowa klamra do pasa
grób 432

Żelazna klamra do pasa
grób 486

Brązowy grocik
grób 390

Brązowe okucie tulejkowate
grób 495

Żelazny grot włóczni
grób 414

Żelazny grot włóczni
grób 564

Noże brązowe
groby 37, 57

Żelazna siekierka typu łużyckiego
grób 337

Dłuto żelazne
grób 19

Sierp żelazny
grób 35

Żelazna siekierka typu wschodnioalpejskiego
grób 319

Dębowa podkładka z fragmentami tkaniny
grób 125

Szpila brązowa z zachowanym fragmentem tkaniny
grób 474

Kamienne toporki
groby 16, 374, 51

MUZEUM
W GLIWICACH